

Pál-Antal Sándor

A katolikus oktatás Marosvásárhelyen

A középkorban

Az ifjú nemzedékek szervezett oktatásának kezdetei vidékünkön visszanyúlnak a középkorba. Az alsó fokúnak tekintendő népnevelést akkor a plébániák melletti iskolák biztosították, a mai közép és felső iskoláknak megfelelő oktatást pedig, akárcsak Európa más államaiban, a kolostorok, káptalanok és püspöki székesegyházak tartották kezükben.

Marosvásárhely, korabeli nevén Székelyvásárhely¹ középkori oktatásáról források hiányában nagyon keveset tudunk. Nyomai azonban vannak, és bizonyító erejűek, egyértelművé téve a szervezett oktatás viszonylag korai jelenlétét szerény mezővárosunkban is. E kérdéssel többen is foglalkoztak. A legkézzelfoghatóbb eredményt az oktatástörténet-kutató Tonk Sándor érte el.

Erdélyben a XIV. századtól kezdve alakultak plébániai iskolák, s egyházi felügyelet alatt ugyan, de polgári-világi igényeket szolgáltak. Hihető, hogy egy ilyen iskola működött a XV. században, esetleg a XIV. század végétől Székelyvásárhelyen, s annak padjaiban kezdte meg tanulmányait Pál szabómester Lőrinc nevű fia, aki 1495. szeptember 28-án közjegyzőként bocsátotta ki azt az oklevelet, amely először említi a város iskolamesterét. Az oklevélben szereplő Gernyeszegi István neve mellett azt olvassuk, hogy: *magister scholae de Vásárhely artium liberalium baccalareus, azaz a vásárhelyi iskola tanítómestere és a szabad művészetek borostyánosa*, tehát valamelyik külföldi egyetem végzettje.

Tonk arra a következtetésre jutott, hogy habár a vásárhelyi polgárság szellemi életének alakulása szerényebb volt a nagyobb városi központokénál, (Kolozsvár, Nagyvárad, Szeben), de állandó fejlődésnek örvendett. A vásárhelyiek már a XIV. század végétől kezdték taníttatni fiaikat, így egyengetve számukra a társadalmi felemelkedés útját. 1389-ben tűnt fel az első vásárhelyi származású diák külföldi egyetemen – Bécsben – s példáját 1520-ig még kilencen követték. Ez a tíz diák nem sok, ha azt tekintjük, hogy velük egy időben 285 nagyszebeni, 267 brassói és 122 kolozsvári származású,² külhoni egyetemet járt értelmiségi nevét tartja nyilván a kutatás, de jelzi a település művelődési igényét.

Az egyetemet járt tanító jelenléte azt bizonyítja, hogy a város lakói az anyagi áldozatot is vállalták, ha gyermekeik megfelelő tanításáról volt szó. Ez idő tájt Erdély-szerete kevés az

---

¹ Székelyvásárhely nevét Marosvásárhelyre 1616-ban változtatták, amikor az akkori mezőváros Bethlen Gábor fejedelemtől szabad királyi városi rangot kapott

²Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 68 – 69.

egyetemet járt értelmiségi, és azok is szívesebben vállalták a rangosabb és jövedelmezőbb papi hivatást. Az iskolamesterséget átmeneti munkakörnek tekintették, hogy pénzt gyűjtsenek tanulmányaik folytatására, illetve arra, hogy kivárják az első kínálkozó alkalmat egyházi javadalom megszerzésére. Ez a gyakorlat évszázadokig fennmaradt, és kedvezően befolyásolta a tanítást: ideig-óráig jól felkészült értelmiségieket irányított az iskolák katedráira. Az egyetemet végzett tanító alkalmazásának az adott jelentőséget, hogy egységes tananyag hiányában az oktatás eredményessége a tanító felkészültségétől, rátermettségétől függött.

Ez a székelyvásárhelyi plébániai iskola, amint azt Nagy Szabó Ferenc (1581-1659) a város XVII. századi krónikása feljegyezte, a Szent Miklós egyház melletti épületben működött, amelynek helyére később a református kollégium (a mai Bolyai Farkas Líceum) helyiségeit építették. Létezett, tehát, szervezett iskola Székelyvásárhelyen a XV. és XVI. század fordulóján. Ez a tény egyben azt is bizonyítja, hogy az itteni iskolai oktatás létrejötte nem a reformáció érdeme, és tulajdonképpen a középkori katolikus iskolák jelentették azt az alapot, amelyre később a reformáció virágzó erdélyi iskolahálózata épült.

Időközben idetelepedtek a ferencrendiek, akik impozáns nagy templomot és köréje kolostort is építettek. De működtek a mezővárosban beginák is.³ Feltételezzük, hogy szervezett oktatási tevékenység folyt ezekben az egyházi szervezetekben is, mindaddig, amíg a reformáció meg nem szüntette azokat. Az sem lenne meglepő, ha bizonyosságot nyerne az a feltevés, hogy a plébániai iskola az elemi oktatást biztosította, a ferencrendi kolostori pedig egy magasabb szintűt.

1556-ban Székelyvásárhelyen a katolikus egyházi szervezet felszámolásával, illetve a ferences rend kiűzésével és javaik elkobzásával a katolikus oktatás másfél évszázadra megszűnt. Helyébe 1557-ben református iskolát hoztak létre, amelynek a ferences kolostor épületeit adták át. Az iskola fenntartására pedig az országgyűlés évi támogatást szavazott meg. Ez volt az ún. *scola particula*, amely a 18. század második évtizedében a sárospataki diákok és tanárok egy részének befogadásával *református kollégiummá* alakult, és Erdély egyik legrangosabb iskolájává vált.

Az újjáéledés – a jezsuita oktatás

---

³ Bővebben lásd Pál-Antal Sándor: *A marosvásárhelyi római katolikus élet évszázadai* = Pál-Antal Sándor: *A Székelyföld és városai*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2003, 107 – 109.

Az újkori katolikus oktatás Erdélynek Habsburg fennhatóság alá kerülése nyomán, a bécsi udvar katolicizmust pártoló politikájának égisze alatt bontakozott ki. Újraéledése Marosvásárhelyen az 1702-ben idehívott jezsuita missió tevékenységéhez kötődik.

A marosvásárhelyi katolikus egyházközséget 1697-ben kezdik visszaállítani. Az első plébános az agg Székely Zsigmond lesz, akinek már nincs ereje a sok energiát igénylő szervezés lebonyolítására. Ezért 1702-ben a Kolozsváron tevékenykedő jezsuita rendhez fordul támogatásért. A rend Endes István jezsuita tanárt, a logika rendes professzorát küldi ide szervezői megbízatással. Endes még azon évben idejön, székhelyét a székelykövesdi birtokos berivói Boér Simon, fogarasi főkapitány marosvásárhelyi házában rendezi be, amelyet a nagylelkű adományozó térítésmentesen átenged az egyháznak. Ezt részben kápolnává alakítja, másik részét pedig a gyerekek hitoktatását szolgáló teremként használja. Ez volt a kezdet. Az 1702. évi első vallásos megnyilvánulások során a gyermekek már frissen tanult szent énekeket énekeltek. Az egyház és az iskola történetével foglalkozók eddig ezt az időt tekintették a katolikus elemi oktatás kezdetének, megfeledkezve arról, hogy lehetett itt iskola a középkorban is.

A gyerekekkel való foglalkozás, természetesen, nem állott meg az egyházi énekek elsajátításával, hanem rendszeres tanítássá vált. A tényleges iskolai oktatás kezdete adatok hiányában tisztázatlan maradt. Tény azonban, hogy 1704 – 1705-ben már tanító által végzett, valószínűleg elemi fokú oktatás folyt a missió-ház melletti épületben. A magasabb szintű, gimnáziumi oktatás egypár évig még váratott magára, és működése első időszakát, adat hiány miatt, kevésbé ismerhettük meg. A gimnázium alapításának évét az iskola millennium-kori historikusa Karácson Márton, a jezsuita rend hátra maradt levéltárát tanulmányozva, már 1896-ban tisztázta. A középfokú oktatás első osztályait, vagyis a *grammatikai* osztályokat (feltételezeten kettőt: a principia és suprema grammaticát) *1708-ban* hozták létre a missió-házban. Nem öncélból, hanem a városban és a környéken lakó katolikus szülők kérésére, akik a bizonytalan polgárháborús körülmények között nem merték gyerekeiket a szülőháztól messzi Kolozsvárra küldeni. Az viszont homályban marad, hogy a Rákóczi-féle szabadságharc után a gimnáziumi fokozatú oktatás folytatódott-e, vagy csak az elemi. A gimnáziumi oktatás kezdeti időszakára utaló adatok után ugyanis újabbakkal csak az 1730-as évekből rendelkezünk.

Ugyancsak szülői igénylésre épült a *nevelőház* (seminarium) is. Létrejött Hevennesi Gábor rendfőnök (Ausztria és Magyarország jezsuita szerzetesrend tartományfőnöke, latinosan: provinciálisa) 1712-ben tett 4 000 forintos adományának köszönhető. Hevennesi ezzel az alapítvánnyal 20 szegény tanuló teljes ellátását biztosította. Az alapítvány összegét kiegészítette még 200 rénes forinttal, azzal a meghagyással, hogy a templom telkén iskolát és nevelőházat

építsenek. Adományát több helyről kapott támogatással kiegészítve még azon év őszén egy emeletes ház épült, ahol helyet kapott az iskola és a nevelőház is.

Az első évtizedből a katolikus oktatásról csak szórványos adatokkal rendelkezünk. Az egyik feljegyzés egy dánfalvi kántortanító dicséretes munkájáról szól, egy másik 1716-ból Gál Imre és Török Ferenc tanítókat említi. 1718-ban a tanulók száma 40, a nevelőházban elhelyezetteké 15.⁴ 1719-ben a pestis miatt az iskola szünetel. (Ekkor a korabeli becslések szerint a városi polgárok közül 2000 embert ragad el a járvány. A két jezsuita is a pestis áldozata lesz.) 1721-ben az iskola újból megnyílik. Az árván maradt gyermekekből 23-at a nevelőházba fogadnak.⁵ De mindeddig nem tudtuk megnyugtatóan tisztázni, hogy ezek a gyerekek csak alsó fokú vagy gimnázialis oktatásban részesültek-e?

1727-ben a kéttornyú Szent János-templom építésének napirendre tűzésekor az iskolát és a nevelőházat egy szomszéd telek megvásárlása révén a templom mellé költöztették. 1732-ben Mollindes Ferenc jezsuita rendtartomány főnök 1000 forintos adományából a Szentkirály utca (ma Kossuth Lajos utca) elején az iskola számára telket vettek, és felépítették az egy emeletesre tervezett ház földszintjét. Az emelet építéséhez csak 1771-ben fogtak, és a rendház 1773-ban történt eltörlésekor az még befejezetlen volt. Ekkor jezsuiták javait átvette a kincstár, befejezve az iskola emeleti részének építését. Ezt a részt egy darabig saját hivatalai helyiségül használta.

Az iskolát és a nevelőházat a rend „superiorja” vezette, aki felvigyázott az intézetre, az oktatás menetére, a nevelőház ifjainak fegyelmezésére és ételmezésére. A tanítók az ő utasításai szerint jártak el.

Ebből az időszakból nem rendelkezünk adatokkal a tantervről, a tanított tantárgyakról, az osztályfokozatokról stb. De az 1730-as években az iskola algimnázium fokozatú lehetett. Egy 1737. évi rendelet ugyanis az iskolára vonatkozóan olyan utalásokat tesz, amelyek a gimnáziumi rangfokozattal bíró intézetekre illenek. 1747-ből származó feljegyzés a „suprema grammatica” osztályról tesz említést, amelynek professzora Bárdosi József rendtag, 1749-ben a syntaxis tanára ugyancsak egy jezsuita, Búzás János.⁶ Ezek alapján bizonyosra vehetjük, hogy az 1730 – 1740-es években Marosvásárhelyen háromosztályos algimnáziumi szintűnek megfelelő oktatás folyt: principia, suprema grammatica és syntaxis osztályokkal.

1773-ig az iskolát nem sikerült tovább kifejleszteni. Algimnáziumi jellege ellenére Marosvásárhely környékének jelentős oktatási intézményévé vált. Szerepét és jelentőségét jól érzékelteti a tanulók magas és egyre növekvő száma. Az iskolát kezdetben 30, 1726-ban 36,

---

⁴ Karácson Márton: A Marosvásárhelyi róm. kat. Gimnázium és nevelőház története. Marosvásárhely 1896, 18.

⁵ Uo. 19.

⁶ Uo. 24 – 25.

1736-ban 95 tanuló látogatta, 1760-ban 120, 1761-ben pedig 150. Karácson Márton számításai szerint az első félévszázadban 2949 ifjú részesült itt oktatásban és 1105 kapott ellátást a nevelőházban.⁷

Az *elemi oktatást* illetően az első évtizedekből a fennebb említetteken kívül nincsenek adataink. Nem tudjuk, hogy kezdetben a gimnáziumtól külön válva vagy azzal osztatlanul működött. Egy bizonyos, mindkettőt a jezsuiták tartották kezükben, és egy idő után a gimnázium mellett, majd azzal párhuzamosan működött, és hogy 1760-ban az elemi oktatás körülményeinek javítása érdekében külön *triviális iskolát* építettek. Ebbe az iskolába 50 fiút egy tanító oktatott.

Az elemi fiúiskola mellett 1764-ben *leányiskola* is létesült. A leányiskolában átlag 30 kislány tanult egy tanítónői teendővel megbízott nővel.⁸

A Gymnasium Regium

Az 1770-es évek több szempontból is mérföldkönek bizonyultak a marosvásárhelyi katolikus oktatás számára. A jezsuita rend felszámolásával az iskola világi fennhatóság alá került, új osztályok létrehozásával rangban emelkedett, öt osztályos gimnáziummá vált, magát az oktatást átszervezik a Mária Terézia által meghirdetett oktatási rendszer a Ratio Educationis szerint, és végül egy felújított és kibővített épületben, jobb körülmények között működhetett.

A jezsuita rend eltörlésével az erdélyi római katolikus iskola a világi hatalom, a Főkormányzók irányítása alá kerül, amit az ezután használt megnevezése – *királyi gimnázium* – is tükröz. A rend jelentékeny vagyona a kincstári kezelés alatt is megmaradt eredeti rendeltetésénél. Az oktatást és nevelést szolgáló javakat továbbra is e célra használták. Ez történt a jezsuiták marosvásárhelyi vagyonával és javadalmaival: templomával, plébániájával, földjeivel és járandóságaival, a gimnáziummal és a nevelőházzal, amelyek kincstári vagyonként is a régi igényeket elégítették ki. Helyükön maradtak a szerzetesek is, és folytatták tovább oktatói tevékenységüket, de most már világi papokként és paptanárokként. Így 1774-ben a gimnázium igazgatója és a szeminárium régense Apostol György, aki 1768 – 1773 között a marosvásárhelyi rendház feje és a hitközség lelkésze volt.⁹ 1781-től a szeminárium régense Liszi András, a kolozsvári líceum tanára, aki ugyancsak a megszüntetett rend tagja volt.

---

⁷ Uo. 22 – 24.

⁸ Uo.

⁹ Marosvásárhelyi római katolikus gimnázium levéltára a maros megyei Országos Levéltárban, 2. sz. 200. lap.

A jezsuita rend eltörlése után a Főkormányshévík a katolikus iskolák ügyét előbb egy tanügyi bizottság révén, majd a kebelében alakult Catholica Commissio Litteraria által intézte. Kinevezte a tanárokat s felügyelte az iskolafenntartást. Rudnay püspök volt az első egyházi személy, akire az összes erdélyi római katolikus iskola és nevelőház legfőbb igazgatását ruházták, de csak 1819-től.

A tanügyi bizottság 1775-ben a német nyelv tanításának bevezetését sürgette. Ezt Marosvásárhely esetében azzal is nyomatékosította, hogy ott jelentős számú német ajkú él, tisztviselők és betelepített mesteremberek, akik igénylik a német nyelvű oktatást. Később rendelkezését kiegészítette azzal az igénnyel, hogy a gimnázium első osztályába csak olyan tanulókat vegyenek fel, akik jártassak a német nyelvben.¹⁰

1775-ben a Marosvásárhelyre telepedett német mesteremberek és egyéb foglalkozásúak kérésére német-latin triviális iskolát (scholam trivialeme seu elementarem germanico latinam usque sexsus) állítanak fel fiú és leány osztállyal. A fiú osztály tanítójául Antonius Freide-t nevezik ki, a leányosztályt egy nő kellett vezesse.¹¹ Működéséről azonban adatokkal nem rendelkezünk. Feltételezhető, hogy egy pár év után megszűnt, vagy beolvadt a már meglévő, ugyancsak latin tannyelvű magyar elemi iskolába.

1778-ban létrehozták a *rhetor* és *poesis* osztályokat, ezzel a gimnázium ötosztályossá válik.

1779-ben elrendelik új tanterv és tanítási rendszer bevezetését, kötelezővé téve a *Ratio Educationis et Rei Litteraria* életbe léptetését. A Ratio Educationist a gimnázium az 1781–82-es tanévben kezdte alkalmazni. 1781-ben a Főkormányshévík kebelében megalakult a *Nova Commissio Litteraria*, amely hatáskörébe vont minden iskolai ügyet. A középiskolákra nézve közegei voltak a *director regiusok* tanfelügyelői hatáskörrel. Az iskolaigazgatói teendőket *praefectusok* végezték.

A marosvásárhelyi gimnázium directorának 1781. szeptember 28-án a marosszéki szentháromsági származású Szeredai Antal erdélyi székesegyházi kanonokot és pápai prelátust nevezték ki, praefectusnak pedig Szegedi György esperes-plébánost.¹² E hivatalt Szegedi utódai, a marosvásárhelyi esperes-plébánosok is viselték 1850-ig. A praefectusok minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül teljesítették a gimnázium vezetése és közvetlen felvigyázása körüli teendőket, s mint ilyenek ellenőrizték a tanítást, az iskolai fegyelmet stb. Ők intézkedtek az iskola erkölcsi és anyagi ügyeiben, közvetítették a hivatalos érintkezést a felsőbbsséggel és

---

¹⁰ Karácson: i. m. 29.

¹¹ Marosvásárhelyi római katolikus Gimnázium levéltára 5. sz.

¹² Uo. 11. sz.

más hatóságokkal szemben. Ritkán voltak a nevelőház *regiussai* is. Ezt a tisztséget más személy látta el, legismertebb közülük az 1836-1861 között tevékenykedő Sombori József.

Új osztályok megjelenése a tanulók számának gyarapodásával járt és szükségessé tette az iskola befogadó képességének növelését. A tartományi alapból kapott 3000 forintnyi támogatással 1781–83 között kibővítették az emeletes iskolát, jobb feltételeket biztosítva a középiskola számára.

1784-ben II. József a fiúnevelőt felszámoltatta, a neveldei tanulók a városban magán személyeknél kellett szállást szerezzenek maguknak, az alapítványi támogatást készpénzül kapva kézhez. Ugyanezen évben az elemi iskolát, amely 1779-től *normális iskola* név alatt működik, a hitközség kérésére átveszik az obszerváns ferencrendiek. Ezután az elemi és a középfokú katolikus oktatás Marosvásárhelyen külön intézmények keretében, más-más épületben történik.¹³

A lányokat a kántor tanította. Egy 1849-es felmérés szerint az alsó fokú oktatás az ún. *normális iskolában* folyt. A fiúiskola három osztályos, a leányoké egyosztályos volt. Az iskolai költségeket a kincstár a parajdi sóhivatal révén biztosította.¹⁴

II. József halála előtt, többek között visszavonta a nevelőházak felszámolására vonatkozó rendeletét is. A marosvásárhelyit 1792-ben sikerült talpra állítani, mivel közben a régi épület rossz állapotba került. A nevelőház új épületbe csak 1834-ben jutott, amikor a Sáros (Târgului – Vásár) utcában átadják az 1832 – 1834 között felépített szemináriumot. (E helyen 2000-ben nyitotta meg kapuit a Deus Providebit Ifjúsági ház, ahol egy ideig a Sapientia magyar magán egyetem marosvásárhelyi fakultásai működtek.)

Karácson Márton a gimnázium történetével foglalkozó írásában kiemeli, hogy a katolikus közösség élénk érdeklődése a marosvásárhelyi gimnázium és nevelőház iránt két tényezővel magyarázható. Egyfelől az iskola kitűnő professzoraival, akik buzgósággal foglalkoztak a rájuk bízott ifjúsággal, tapintatos nevelésben részesítve őket, másfelől a nevelőházban elhelyezett ifjak atyai és lelkiismeretes gondozásával.¹⁵

A felsőbb hatóság is folyamatosan gondoskodott a gimnáziumról és a nevelőházzal. Az iskola vezetését tapasztalt, a nevelésben és oktatásban kitűnt férfiakra bízta, mint Szegedi Györgyre, Ferenczi Andrásra, vagy a XIX. század elején Cserey József és Endre, valamint

---

¹³ Az iskola a mai főtér északnyugati részén fekvő obszerváns Ferenc-rendi kolostorban folyt. 1972-ben a kolostort lebontották és a templomot a Szabadság úti negyedben építették újra. Helyére a meghagyott torony utal.

¹⁴ Pál-Antal Sándor: Marosvásárhely és Marosvásárhely az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok. Kiadja a Haáz Rezső Alapítvány, Székelyudvarhely, 2001, 481.

¹⁵ Karácson: i. m. 42

Horváth Pál apátplébánosokra. Tanárokul tudományos felkészültséggel, nevelői és tanítói rátermettséggel rendelkező, feddhetetlen életű férfiakat bízott meg. Az erdélyi katolikus püspöki megye középiskoláinál sehol tekintélyesebb egyházi férfiakkal nem találkozunk e korból, akik magas egyházi tisztségekben fejezték be életüket (székesegyházi kanonokok, prépostok, apátok).

Az iskola vonzasköre kiterjedt volt. Erre magyarázat részben a jó hírnév, részben pedig az a tény, hogy a vidéken a katolikus vallásúak eléggé elszórtan éltek. Így hát nem meglepő, ha a tanulók Maros-, Csík-, Udvarhely- és Háromszékből, Küküllő-, Torda-, Kolozs-, Szolnok-Doboka- és Alsó Fehér vármegyékből származtak.

Az iskola látogatottsága évi 42 – 180 tanuló volt. Az évi átlag 101 – 108, de rendkívüli események alkalmával érezhetően lecsökkent, ahogyan történt a jezsuita rend eltörlése után, II. József németesítő kísérletei idején, az 1813 – 1818. évi szárazság és éhínség alatt. Amikor az iskola látogatottsága előtti akadályok megszűntek, az oktatás egyre magasabb szintre jutott. 1774 – 1849 között a gimnáziumot 7810 tanuló látogatta, a nevelőházban pedig 3041 részesült ellátásban.¹⁶

A gimnázium római katolikus vallású magyar tanulók számára létesült. Az iskola padjaiban sajátította el az ismereteket a város és a környék katolikus ifjai mellett számos más vallású (és anyanyelvű) diák is, főként görög katolikusok. Itt végezte tanulmányainak egy részét az 1848-as forradalom több román szellemi vezetője, mint Alexandru Papiu Ilarian.

Az oktatási nyelv a latin volt. Az anyanyelvű oktatás jogosultsága az 1840-es években egyre inkább napirendre került. A magyar nyelv használatát a tanárok kezdeményezték. A Főkörmányszék merev ellenkezése dacára az egyházi főhatóság elrendelte a vallásoktatás, a vasárnapi és ünnepnapos hitoktatás magyar nyelvű lebonyolítását. A görög katolikus ifjaknak lehetővé tették saját lelkészük általi hitoktatásban való részesülésüket. Úttörőként, azzal a megokolással, hogy a rajz tanítása egyaránt szükséges mindazok számára, akik a bécsi politechnikumba akarnak kerülni, de azért is, mert a rajz az ifjúság szépérzéke felébresztésének egyik eszköze, magyar nyelven tartott rendkívüli tantárgyként bevezették a rajztanítást is.

Az iskola és nevelőház fenntartása érdekében többen anyagi támogatásban részesítették azokat, rendszerint alapítvány formájában, amelyek kamataiból egy pár gyerek iskoláztatását biztosították. Így 1761-ben Bakó Zsuzsanna adott 1595 váltóforintot, gr. Haller Jánosné Daniel Zsófi átengedte a vámosgálfalvi tized jövedelmét, 1778-ban Mária Terézia 10 ezer forintos alapítványt tett, 1781-ben csíkszentgyörgyi Tompos János és neje háromezer forintot adott nyolc

---

¹⁶ Uo. 61.

rokon tanuló ellátására. Apostol György régens-plébános kétezer forintot biztosított egy marosvásárhelyi és egy székelybői tanuló taníttatására. Háromezer forint alapítványt tett Bob János görög katolikus püspök is négy román ifjú nevelőházban való tartására, ezer forintot pedig két görög katolikus esperes. Az alapítványok segítségével ebben az időszakban mintegy 50 tanuló ellátásáról gondoskodhattak a nevelőházban.¹⁷ A Karácson által megállapított 50 tanuló mi sokalljuk, hiszen 1844-ben a nevelőházban 21-en élvezték az alapítványi támogatást,¹⁸ és az iskolai támogatottak száma sem lehetett ennél több.

A katolikus főgimnázium

A szabadságharc idején az gimnázium padjai kiürültek. A diákok a haza védelmére fegyvert fogtak, helyben csak a praefectus és a nevelőház igazgatója maradt. A szabadságharc után egy évig szünetelt a tanítás. 1850 decemberében indult újra. Újraindulása átszervezéssel is járt. Többé nem a plébános az iskolaigazgatója, hanem e tisztségre kinevezett személy. Az ún. *Reorganisations planum* (Entwurf) szerint a tanárok testületbe tömörültek, létrehozták a tanári kart. A tantestületet purifikálásnak (átvizsgálásnak) vetették alá. Csak azok taníthattak, akik igazolták, hogy a császári hatalom ellen sem nem beszéltek, sem fegyverrel nem harcoltak. Ekkor az egyháziak mellett megjelentek a világi tanárok is, akiknek a száma az évek során emelkedett. A gimnáziumot lefokozták négyosztályúra, vagyis algimnázium lett. Többé nem használhatta a „királyi” nevet. Ekkor, püspöki utasításra nevét is megváltoztatta *királyiról catholicusra*. Ezután *Gymnasium Catholicum*nak hívják, magyarul pedig Maros-Vásárhelyi Római Katolikus *Gymnasium*nak.¹⁹ Később, 1870-ben címébe kerül a *nagy-*, majd 1897-től a *fő-* előnév, jelezve a tanintézet fokozati szintjét.

1852-ben ismét megkezdte működését a fiúnevelő, párhuzamosan működve a gimnáziummal 1948-ban bekövetkezett felszámolásáig.

Az előadás nyelve a magyar volt, nagyobb hangsúlyt fektetve a reáltantárgyakra. Az újraindulás után az abszolutizmus idején kormányhatározattal erőltették a német nyelv elsajátítását és a tantárgyak németül való tanítását. Az új tanítási szervezetet és a kormányhatározatokat a gimnázium annyiban tartotta be, amennyiben azok a magyar oktatás céljaival kiegyeztethetők voltak. Gyakorlatba ültették a tanmenetnek a tanárok általi felállítását,

---

¹⁷ Uo. 39 – 40.

¹⁸ Marosvásárhelyi római katolikus Gimnázium levéltára 2. sz.

¹⁹ Első évkönyvét 1852-ben a következő címen adták ki Kolozsváron: “Első tudósítás a Maros Vásárhelyi Katolikus *Gymnasium*ról 1851/2-beli tanévben”.

oktatói és nevelői kötelezettségeknek az osztályfőnökök és a tanárok közös munkájaként való teljesítésének elvét, az eredmények tanári gyűléseken való ismertetését, az ifjúság tanulmányi és erkölcsi állapotának havi elemzését. Elfogadták az engedélyezett tankönyvek kizárólagos használatát. Betartották a szakállviselés tilalmát. Levelezésüket a felsőbb hatóság felé latinul folytatták.

A németesítő politika ellen sikerrel vette fel a harcot Haynald Lajos püspök, a későbbi csanádi érsek, aki csak annyi beleszólást engedett a világi hatóságnak, amennyit az állami ellenérzés szempontjából engednie kellett, s amennyit a viszonyok kényszerűsége kiereszokolhatott.

Az új püspök eredményes tevékenységet fejtett ki az iskolák felszerelése terén, figyelemmel követte a tantestület működését, személyesen vizsgálta át a tanácskozások jegyzőkönyveit. Az új tanítási rendszer alaposan felkészült, vagyis szakképzett és hivatásuknak élő tanárokat kívánt. Ezért a tantestület gyakori személyzetváltásnak volt kitéve. Azon utasításra, hogy csak képesített tanárok taníthatnak, elrendelte mielőbb képesítési vizsgára való jelentkezését azon szolgálatban lévő tanároknak, akik 1848 előtt nem rendes tanárként tevékenykedtek, vagy helyettes, illetve ideiglenes minőségben oktatnak. E célból azonban Bécsbe kellett utazni és ott többet időzni, ami komoly anyagi megterhelést jelentett az érintetteknek.

Hosszú évekig akadozott a tankönyvellátás, mivel eddig nem voltak magyar tankönyvek. Emiatt a tanulók megfelelő tankönyvvel való ellátását csak később, egy-két évtized után lehetett biztosítani.

A hatóság részéről az ellenőrzést a főigazgatói hatáskörrel felruházott *inspectorok* végezték, 1856-tól az erdélyi részek inspectora dr. Fest Károly volt, aki jó irányba befolyásolta az iskolaügyet. Megkövetelte az iskolai felszerelések tökéletesítését, szigorúbban ellenőrizte a tantestület működését, a megfelelő személyek kiválasztását, elérte a tanári javadalmazások emelését.

A hatvanas évek, az abszolutizmus felszámolása után új szellemet hoztak. A szabadabban kibontakozó társadalmi és politikai élet az iskolát is megreformálás elé állították. Hivatalos intézkedési nyelvként bevezették a magyart, új iskolaprogramokat dolgoztak ki, új perspektívát kapott a hazai földrajz és történelem tanítása.

Az 1863/64-es tanévben az erdélyi katolikus iskolahálózat, amelyhez tartozott a marosvásárhelyi is, a következő volt:²⁰

---

²⁰ Erdély Nagy-Fejedelemség tisztii Névtára az 1864-ik évre. Kolozsvár 1864.

Középtanodák: 8 osztályos Gyulafehérvár, Kolozsvár, Székelyudvarhely,
7 osztályos Csíksomlyó
4 osztályos Brassó, Marosvásárhely, Erzsébetváros (magán)
3 osztályos Szamosújvár
1 osztályos Kanta (ma Kézdivásárhely része)

Fiúneveldek: Kolozsvár, Gyulafehérvár, Székelyudvarhely, Csíksomlyó, Marosvásárhely és Nagyszeben (árvaház)

Leányneveldek: Nagyszeben, Gyulafehérvár

Altanodák: - tanítóképzők Nagyszeben és Csíksomlyó

- elemik: Nagyszeben (Teréz és Orsolya nevelő árvaházakkal), Kolozsvár, Brassó, Gyulafehérvár (püspöki magán leánytanoda), Erzsébetváros, Marosvásárhely (fiú és leány), Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós.

Ezek mellett voltak az egyházközségek melletti falusi elemi iskolák, amelyeket az egyházközségek illetve a faluközösségek tartottak fenn.

A kiegyezés után az iskolarendszer gyökereiben megváltozott, szervezési és szellemi átalakuláson ment át. A gimnázium szinte egy évszázadig az erdélyi katolikus tanulmányi alap költségén működött egészen 1866-ig. Ekkor az előbbi főhatóság helyébe az akkor autonóm jogkörrel felruházott Katolikus Státus lépett. A Státus fenntartotta a gimnáziumot az 1948. évi államosításig.

1867-ben a püspökség bevezette a püspöki biztosok intézményét. Ezek feladata a vallásos szellemi oktatás és nevelésre való felvigyázás és ellenőrzése a gimnáziumokban és a nevelőházakban, az előadások látogatása és a tanári értekezletek figyelemmel kísérése. Ugyanakkor az Erdélyi Római Katolikus Státus is a maga részéről ún. világi főgondnokokat nevezett ki hasonló feladatkörrel. Az állam részéről pedig kiküldött főigazgatók végzik az ellenőrzést és a fegyelmezést, majd a tanfelügyelők.

1873-ban egy nagy tűzvészkor a gimnázium tetőzete leégett, és az épület használhatatlanná vált. A tulajdonosok – a helyi hitközség és a Státus tanulmányi alapja – az újjáépítéskor meg is nagyobbították azt, megtoldották még egy emelettel, így kétemeletessé vált. Erre szükség is volt, mert a megnövekedett osztályú és létszámban is egyre gyarapodó iskola szűknek bizonyult. Egy egészen új, rendeltetésének szakszerűen megfelelő épületre még három évtizedet várni kellett. A Státus, mint főhatóság saját költségén új impozáns épületet 1905-ben emelt, főszerelvén azt a modern kívánalmaknak megfelelően. Ugyanakkor épült az új nevelőház is.

Az Eötvös-féle oktatási rendszer bevezetésével az 1869/70. évi iskolai évtől átszervezték a gimnáziumot is és az elemi oktatást is. a következő iskolai évtől, anyagi erőfeszítések árán a gimnázium hatosztályos lett és nagygimnáziummá vált. A Ferenc-rendiek által fenntartott elemi fiúiskola az átszervezés során hatosztályos népiskola lett. Ezután központi szabályozás alá került a tantárgyak tanítása is.

A gimnáziumot az 1897–1898-as tanévben nyolcosztályú főgimnáziumi rangra emelték. 1898. június havában tartotta meg az első érettségit, ekkor még ideiglenes engedéllyel. A nyilvánossági és az érettségi vizsgálat tartásának teljes jogát már a következő évben megkapta. „A lefolyt iskolai évben e fontos ügye is főgimnáziumunknak rendeztetett, amennyiben a nagyméltóságú Vall. és Közokt. Miniszter úr folyó évi 9399. sz. a. kelt intézkedésével a marosvásárhelyi főgymnásiumnak, mint nyolczosztályú középiskolának, a nyilvánosságot és az érettségi vizsgálatok jogát végleg megadta. E ténnyel iskolánk teljesen rendeltetése elé helyeztetett” – értesülünk az azon évi évkönyvből.²¹

A gimnázium tanulói legtöbben, természetesen, helybeliek és Maros-Torda megyeiek voltak, de jöttek máshonnan is. Akárcsak az 1848 előtti időszakban, a gimnázium a környező megyék katolikus ifjúságának oktatási központja volt. A helybelieken kívül idejártak középfokú oktatásra Kis-Küküllő és Alsó-Fehér megyékből, kisebb számban pedig Csíkból, Háromszékből, Kolozs, Hunyad, Szeben, Torda-Aranyos és Udvarhely megyékből. Az 1898-99-es tanévben a 236 tanuló lakóhely szerint a következőképpen oszlott meg: Maros-Torda megyei 72, marosvásárhelyi 66, Kis-Küküllő megyei 32, Torda-Aranyos megyei 21, Kolozs megyei 11, Alsó-Fehér megyei 10, Csík megyei 8, Nagy-Küküllő és Hunyad megyei 4 – 4, Zala megyei 2, háromszéki, hajdúsági és nagyszebeni 1 – 1.²²

1. sz. táblázat

A szülők polgári állapota szerinti megoszlása 1870-1900 között:

Polgári állapot	1878/79-es tanév	1898/99-es tanév
Értelmiségi	33	51
Önálló, birtokos	40	62
Iparos	14	22
Kereskedő	-	31

²¹ A Marosvásárhelyi róm. kat. Főgimnásium Értesítője az 1898–99-ik iskolai évről. Marosvásárhely, 1899., 11.

²² Uo. 85.

Tisztviselő	8	51
Egyéb	5	16
Összesen	100	236

1. sz. táblázat

A tanulók vallási hovatartozása 1850 – 1918 között:

tanév	osztály	róm.kat.	gör. kat.	ort.	ref.	evang.	unit.	izr.	össz.
1851-52	I – IV	43	14	-	1	-	-	-	58*
1869-70	I – IV	76	46	13	1	-	2	-	138
1870-71	I – VI	67	40	19	5	-	1	-	132
1898-99	I – VIII	153	48	10	10	-	4	11	236*
1908-09	I – VIII	194	56	13	16	1	-	26	306*
1917-18	I – VIII	205	41	9	11	2	1	55	324*

*Évvégén. A csillaggal nem jelzett éveknél az adat a beiratkozás-kori. Az 1869/70-es évet elvégezte 114, az 1870/71-es évet 107 tanuló.

2. sz. táblázat

A tanulók anyanyelvi megoszlása 1850-1918 között:

tanév	osztályok	magyar	román	német	cseh	összesen
1851-52	I – IV	41	14	3	-	58
1869-70	I – IV	76	59	2	1	138
1870-71	I – VI	73	58	-	1	132
1898-99	I – VIII	178	58	-	-	236
1908-09	I – VIII	233	71	2	-	306
1917-19	I – VIII	280	44	-	-	324

Az első világháború alatt a gimnáziumot korházzá, a fiúnevelőt pedig laktanyává alakították át. Ilyen körülmények között az iskolát a református kollégium fogadta be, és biztosította a tanítás továbbfolytatását.

A leányoktatás – a zárda

A leányoktatás, amint már említettük, 1764-ben kezdődött. Kibontakozására valamivel később kerül sor. Egy évszázadon keresztül csak egy osztállyal működött. Rendszerint egy nő, vagy a kántor tanított ott. A leányosztályt rendszerint az elemi fiú osztályok mellett találjuk. Valószínűleg azokkal egy időben kerültek át ők is a ferencrendiekhez. 1867-ben a leányiskola két osztályos lett. 1871-től alkalmaztak egy hivatásos tanítónőt is oktatásukra.

1890-ben Kovács Ferenc apátplébános, főleg a néhai Fogarasi Mihály erdélyi püspök végrendeleti hagyatékából felállított alapítvány megszerzésével felépítteti a Sancta Maria kétemeletes modern iskolát.²³ Az 1893/94-es iskolai évben a leányoktatást és a hozzátartozó bentlakás vezetését átvették a Nagyszebenből idejött mallersdorfi Szent Ferenc-rendi nővérek. A feltételeknek eleget téve, az iskolát 8 osztályos *felső népiskolává* nyilvánították. A köznyelvben zárdaként tartják ma is számon.

Az 1898/99-es tanévben átszervezték a népfőiskolát, elemire és polgárra osztva azt. A négy osztályos elemi iskola fölé 4 osztályú polgári iskola került. Ettől kezdve a zárda alsó fokú elemi és egyben polgári iskolaként működött.

1908-ban Karácson Márton, Majláth Gusztáv Mihály püspök adományából, valamint a nővérek anyaházának támogatásával megvette a szomszédos épületet és berendezte bentlakásnak, amelyet Jaross Béla apátplébános nagylelkű hozzájárulásával 1933-ban átépítenek.

Az államhatalom változásával a zárda is egyre nagyobb anyagi gondokkal küzdött. Megszűnt az állami támogatás, ezért 1923-ban kénytelenek voltak bevezetni az iskolafenntartó egyházi adót. A korábbi iskolafenntartó alapítványok az első világháború áldozatává estek, elvitte azokat a hadikölcsön. Itt évi átlagban 350 magyar kislányt oktattak. Ez a szám 1943-ban 697-re nőtt.

1918 után a román nemzeti tárgyak tanítását román világi tanerők látták el. Az új román tanügyi törvény előírásai miatt, csak sok küzdelem után kapták meg a nyilvánossági jogot, a polgárra 1928-ban, az elemire 1932-ben. Az első világháború előtt a leányiskolát látogatták, akárcsak a gimnáziumot, más vallásúak és más nemzetiségűek is. A románok átlag 10%-ot tettek ki, a reformátusok a polgárban 28, az elemiben 21%-ot. A megváltozott körülmények között más nemzetiségűek, főként a románok, nem látogathatták azt, azok saját anyanyelvű

---

²³ Az iskola a Szentgyörgy (ma Forradalom) utca elején van. A művészeti iskola működik ott.

(nemzetiségű) iskoláikba kellett járjanak. Így a két világháború között a leányiskolába csak magyar nemzetiségű leánygyereket jártak.

Küzdelem a fennmaradásért

A két világháború közötti időszak a magyar iskolák számára a létért való küzdelmet jelentette. Az 1921-es földreform során az iskolafenntartó alapot képező földbirtok jórészt kisajátították, s a nem állami magyar iskolák állami támogatást megvonták. Így a marosvásárhelyi katolikus iskolák, főként a gimnázium anyagi helyzete alapjaiban megrendült. Az anyagi nehézségek késztették a főhatóságot, a Római Katolikus Státust, a gimnázium felső négy osztályának megszüntetésére. Megmozdult azonban az iskolát szívügyének tekintő lakosság – szülők, öreg diákok, önzetlen támogatók, és áldozatkészségének köszönhetően 1934-ig az iskola „nyolcosztályosként” működhetett. A lassú sorvadás azonban elkerülhetetlen volt. Míg tanulóinak száma az 1922-23-as tanévben 305 volt, az 1938-39-ben 104-re apadt.

Súlyosan érintették az iskolákat a kormány tanügyi intézkedései. 1922-től sűrűsödnek az „iskolalátogatások”. Államellenes vétségeket, valamint a román nemzeti tantárgyak (román nyelv és irodalom, történelem, földrajz és alkotmánytan) elsajátítását követték árgus szemekkel nyomon. Jeleskedett e téren Onisifor Ghibu erdélyrészi főtanfelügyelő. A nemzeti tantárgyakat román tanerőknek kellett átengedniük. Így lett román nyelvtanár a renegát csángó Dumitru Mărtinaș, aki később a Ceaușescu-korszakban kidolgozta a moldvai csángók román eredetének elméletét.

Az 1934-35-ös iskolai évben a felső négy osztály helyébe áthozták a csíksomlyói katolikus fiútanító-képző intézetet. Így az iskola, mint algimnázium és tanítóképző működött 1941-ig. E tanintézetben fejtette ki tevékenységét hosszabb-rövidebb ideig Angi Dénes, Daróczi László, Gámpé József, Háger József, Horváth Ágoston, Pataki József,²⁴ Pongrácz Tamás, Veégh Sándor, Wertán Pál és mások.

1940-től a gimnázium ismét nyolc osztályos lett *Az Erdélyi róm. kat. Egyházmegyei tanács vezetése alatt álló Marosvásárhelyi II. Rákóczi Ferenc római katolikus Gimnázium* megnevezéssel. A következő évben a tanítóképző visszaköltözött Csíkba.

3. sz. táblázat

A tanulók vallási hovatartozása 1919 – 1948 között:

---

²⁴ 1941 – 1944 között a csíkszeredai gimnázium igazgatója, majd kolozsvári egyetemi tanár, neves történész.

tanév	osztály	róm. kat.	gör. kat.	ort.	ref.	evang.	unit.	izr.	össz.
1928-29	I – VII	197	-	-	9	-	1	-	207*
1943-44	I – VIII	383	35	6	33	1	8	11	478**

* Évvégén, de év elején a beiratkozottak száma 225 volt.

** Az 1943/44. évi a beiratkozási szám.

5. sz. táblázat

A tanulók nemzetiségi megoszlása 1919 – 1948 között:

tanév	osztály	magyar	román	német	cseh	összesen
1928-29	I – VII	207	-	-	-	207
1943-44	I – VIII	445	31	2	-	478

A II. világháború újabb nehézségeket támasztott. A tanárok egy része frontszolgálatra került, volt, aki sosem tért vissza. 1944-ben a gimnáziumba katonai korházat helyeztek, ami miatt egy ideig az oktatás szünetelt. De az 1944/45-ös tanév, ha nehezen is, az újrakezdés évének bizonyult. Nem sokáig. A jól ismert 1948-as önkényes intézkedés a többi felekezeti iskolával együtt államosította, és az ugyanakkor hozott tanügyi reformmal átszervezte. Ma a gimnázium épületében az *Unirea* nevű elméleti líceum működik.

1948-ban állami tulajdonba került a fiúiskola és a zárda is. A fiúiskola épületét városrendészeti építkezések során lebontották a ferences kolostor egyéb épületeivel együtt; a zárdában *művészeti líceumot* nyitottak. Azóta a katolikusoknak Marosvásárhelyen sincs egyházi iskolájuk.

In *Laudatio et Salutatio. Tanulmányok Farkas Gábor születésnapjára*. Szerk. Csurgai Horváth József, Demeter Zsófia, Vízi László Tamás. Kiadja Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata – Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2004, 347 – 362.